

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΝΤΗΣ Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Είναι ιδιαίτερη τιμή για τον ομιλούντα που του δίνεται η ευκαιρία να αναφερθεί σε μια πτυχή της ποίησης του Κώστα Μόντη του πληθωρικού αυτού δημιουργού, ο οποίος εκτός από την ποίηση έχει ασχοληθεί με την πεζογραφία και το θέατρο.

Ο Κώστας Μόντης, ο μεγάλος Κύπριος ποιητής που έφυγε το 2004, ήταν πολύ αυστηρός κριτής ακόμα και με τον εαυτό του. Η πρώτη του ποιητική συλλογή «Με μέτρο και χωρίς μέτρο» εξεδόθη το 1934 και περιλαμβάνει ποιήματα και πεζοτράγουδα. Τη συλλογή αυτή αργότερα την αποκηρύσσει σιωπηρά, όπως υπαινίσσεται στους παρακάτω στίχους:

Αγαπημένοι πρώτοι στίχοι

που εκτιθέμεθα αν σας συμπεριλάβουμε πια στις συλλογές μας.

Τα ποιήματα αυτά, όπως κρίνει ο ίδιος, δεν τον αντιπροσωπεύουν.

Ορόσημο στο ποιητικό έργο του Κώστα Μόντη αποτελεί η συλλογή «Στιγμές» που εκδόθηκε το 1958 και σημαδεύει την ποιητική ενηλικίωση του ποιητή.

Οι «Στιγμές» του Μόντη είναι το πολύτιμο απόσταγμα των εμπειριών του, ξεσπάσματα που αντανakλούν τις σκέψεις του. Καμιά φορά ίσως να φαίνονται απλοϊκές, αλλά είναι μεστές νοημάτων και έχουν μεγάλο βάθος. Το σημείο αυτό θέτει με μεγάλη σαφήνεια ο Τάσος Λιγνάδης ο οποίος αναφερόμενος στον Μόντη λέει:

... το φίλτρο που έχει στην κατοχή του ανήκει στα πιο ιερά εργαλεία που ξέρω στη διαδρομή της Ελληνικής ποίησης... Το απλό και το βαθύ σ' αυτόν τον ποιητή στέκονται αλληλέγγυα, ευνόητα, αδιαίρετα... Ο ποιητής στίβει το υλικό του, για να γίνει η γραφή του μια βρύση που σταλαάζει ρυθμικά σταγόνες που λάμπουν. Τέτοιοι οι στίχοι του.

Την απλότητα του στίχου ο Τ. Λιγνάδης ερμηνεύει ως εξής: «Κι όλη αυτή η

φαινομενική πεζότητα, η πεζοφάνεια είναι προσγείωση που προϋποθέτει τον ίλιγγο του ύψους». Ο ίδιος ο Μόντης δίνει τον παρακάτω ορισμό της «στιγμής».

*Δεν είναι μέτρο χρόνου η στιγμή.
Δεν ξέρουμε πόσες στιγμές έχει μια ώρα,
δεν ξέρουμε πόσες ώρες έχει μια στιγμή.*

Ο Ανδρέας Παστελλάς δίνει το δικό του ορισμό των στιγμών:

Περισσότερο θα τις αποδεχούμε με τη σημασία της αποτύπωσης κάποιου φευγαλέου (γεγονότος, συναισθήματος ή σκέψης), παρά σαν ένα είδος συνοπτικού ποιητικού αποτυπώματος με επιγραμματικό χαρακτήρα. Είναι το είδος του σύντομου και ακαριαίου κτυπήματος που δημιουργεί πολλαπλάσιους κραδασμούς και είναι πιο δραστικό στην απήχηση που έχει στην συνείδηση ή τη φαντασία του αναγνώστη.

Ο Μιχάλης Πιερής περιγράφει με τρόπο πολύ παραστατικό την ηλεκτρική εκκένωση που υφίσταται ο αναγνώστης όταν διαβάξει μια στιγμή από τις «Στιγμές»:

Η ανάγνωση της «Στιγμής» εξαντλείται προτού ακόμη πάρεις καλά-καλά την πρώτη ανάσα. Το θέμα είναι τι εκκένωση έχει αμέσως διοχετευτεί, με αυτή την πρώτη ανάγνωση στο σώμα, στο νου και τις αισθήσεις σου.

Ο Μόντης σπάνια αναφέρεται σε επιδράσεις που δέχθηκε από Έλληνες και ξένους ποιητές. Είναι ίσως φανερό σε αρκετούς μελετητές του ποιητικού έργου του Μόντη ότι ο μεγάλος Κύπριος ποιητής έχει δεχθεί επιδράσεις και από τον T.S. ELIOT, ίσως μέσω Σεφέρη. Κάποτε δήλωσε στον Μιχάλη Πιερή ότι έχει πολύ Καρνωτάκη μέσα του. Εξ' άλλου ο Σεφέρης έχει δηλώσει ότι «δεν υπάρχει παρθενογένεση στην τέχνη». Πάντα κάπου υπάρχει το έναυσμα της έμπνευσης, το «τσίγκλισμα» θα λέγαμε σε απλή γλώσσα, για δημιουργία.

Σε σχέση με τις επιδράσεις άλλων ποιητών, ο Μόντης πιστεύει ότι δεν αρκεί η επιδραση χρειάζεται και η έμφυτη, ποτέ επίκτητη, ικανότητα του ποιητή να γράφει. Ο κάθε ποιητής εκφράζεται μέσα από τη δική του ευαισθησία. Στο παρακάτω ποίημα οι τελευταίοι τρεις στίχοι είναι χαρακτηριστικοί, χιουμοριστικοί στίχοι Κώστα Μόντη, με μια δυνατή δόση αυτοσαρκασμού.

ΠΕΡΙ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

«Κοιτάχτε τώρα τον Κωστάκη!

θαρρεί πως κάτι είναι που γράφει.
 Τη μια μιμείται Καρυωτάκη
 την άλλη Έλιοτ ή Καβάφη». *Ποιος αν του πω θα καταλάβει
 πως ο Καβάφης κι ο Έλιοτ με μιμήθηκαν
 μονάχα που έτυχεν απλώς και μου προηγήθηκαν.*

Ο ίδιος συλλογισμός υπάρχει στους παρακάτω στίχους:

*Εν τάξει, απέκτησες την τεχνική Καβάφη,
 μα η τεχνική μονάχη της δεν γράφει.*

Όπως τονίζει ο Μιχάλης Πιερής, στα ποιήματα αυτά υπάρχει σαρκασμός «ένα θεμελιακό συστατικό του ποιητικού λόγου, που κάνει την εμφάνισή του αρκετά νωρίς, μπολιασμένο με καρυωτακικούς τόνους ήδη στις δύο πρώτες συλλογές του: *Minima* (1947) και *Τραγούδια της ταπεινής Ζωής* (1954)».

Τη σχέση Μόντη-Καρυωτάκη βλέπει ο Μιχάλης Πιερής με τον παρακάτω τρόπο:

Η μελαγχολική διάθεση συνδυασμένη με μια έμφυτη, αλλά καθόλου παράδοξη... απαισιοδοξία· η σαρκαστική και σατιρική ροπή· ο σκεπτικισμός της αποτυχίας· η προκλητική στάση απέναντι στην κοινωνία, σε συνδυασμό με μια εύθραυστη πεποίθηση για την υπεροχή του ποιητή, είναι μερικά από τα στοιχεία που κατέχουν στο έργο των δυο μια κεντρική θέση...

Ενδιαφέρουσες είναι οι απόψεις του Κώστα Μόντη για τους ποιητές. Η ειρωνική-σαρκαστική του διάθεση εκφράζεται στο «Προς Ποιητήν»:

ΠΡΟΣ ΠΟΙΗΤΗΝ

*Δεν είχες τίποτα να πεις, κύριε.
 Γιατί ηνώχλησες τις λέξεις,
 γιατί τις ηνώχλησες,*

Τις αντιφατικές σκέψεις για το λειτούργημα του ποιητή, το βάρος των στίχων, αλλά και την απροθυμία του ποιητή να παραδώσει τη σκυτάλη σε κάποιον άλλον εκφράζει ο Μόντης στο παρακάτω ποίημα:

ΠΟΙΗΤΕΣ Ι

*Βαρύ το φορτίο μας
 και καταρρέουμε καμιά φορά
 και λέμε «επιτέλους γιατί εμείς»,*

και λέμε «επιτέλους άνθρωποι είμαστε κ' εμείς»,
 όμως αλλοίμονο αν προθυμοποιηθούν άλλοι,
 όμως αλλοίμονο αν μας πουν
 «εν τάξει, θ' αναλάβουν άλλοι».

Το έργο του ποιητή είναι επίπονο όπως τονίζει ο Μόντης στους στίχους :
*Νομίζετε πως απλώς παίρνουμε μία πένα κι αρχίζουμε να
 γράφουμε;*

Ο Μόντης βλέπει τη συγγραφή στίχων σαν μια οδυνηρή και εξαντλητική διαδικασία:

*Πολλή δύναμη μου πήραν αυτοί οι τέσσερις στίχοι
 κομμάτι σάρκα μου' κοψαν.*

Άλλοτε πάλι οι στίχοι γίνονται «προδότες» και ο ποιητής αντιδρά : «Και σεις, υιοί στίχου;» κατά το «Και συ Βρούτε;». Με την ίδια σκωπτική διάθεση, απευθυνόμενος προς τους στίχους του, λέει: «Ξέρω φταίω εγώ που σας ενεθάρρυνα». Ο ποιητής νιώθει ότι συχνά υποκύπτει στην πίεση των στίχων: «Τι αφελώς που επαφιέμεθα στους στίχους μας!». Αλλού δηλώνει κατά Σωκράτην «Ένα γράφω: ότι δεν έγραψα τίποτα», κι αλλού πάλι: «Δεν κάνω ποίηση, μαξεύω ποίηση». Επίσης αναφερόμενος στους στίχους του γράφει: «Μα δεν ξέρω τι θεν να πουν, δεν τους διάβασα. Απλώς τους έγραψα».

Για τους ποιητές ο Μόντης γράφει:

*Νά τους ξαφνικά να φυτρώνουν ακριβώς εκεί που δεν τους
 σπέρνεις,
 νά τους ξαφνικά να φυτρώνουν ακριβώς όταν δεν τους
 σπέρνεις*

Μιλώντας με τους στίχους του, κάτι που ο ποιητής κάνει συχνά, τους ζητάει συγγνώμη «Συγγνώμη, στίχοι μου, που σας έγραψα». Σε άλλη περίπτωση δεν τους χαρίζεται: «Να σας πω ποιος φταίει. Εγώ που σας έγραψα, κανείς άλλος». Η ειρωνεία όμως εκφράζεται και αντίστροφα, όπως στο ποίημα «Ένας στίχος διερωτάται» : «Λέτε να' μαι ο τελευταίος του;». Ο ποιητής όμως αντεπιτίθεται : «Υποψιάζομαι πως ελπίζεις να' σαι ο τελευταίος μου, έτσι;». Και πάλι, «Τι κάθομαι και χολοσκάνω τώρα μαζί σας, κεφάλια αγίριστα;».

Ένα ποίημα που αναφέρεται στην αδελφοσύνη όλων των ποιητών της γης είναι το «Όλοι εμείς που γράφουμε στίχους». Αξίζει τον κόπο να το παραθέσουμε ολόκληρο:

ΟΛΟΙ ΕΜΕΙΣ ΠΟΥ ΓΡΑΦΟΥΜΕ ΣΤΙΧΟΥΣ...
 Όλοι εμείς που γράφουμε στίχους,

όλοι εμείς το διαμπερές τραύμα της Γης,
 λευκοί και μαύροι και κίτρινοι,
 «ανεπτυγμένοι» κ' «υπανάπτυκτοι»,
 πλούσιοι και φτωχοί,
 που τους γράφουμε απάνω στο χιόνι,
 που τους γράφουμε απάνω στην άμμο,
 απάνω στον ήλιο, απάνω στη βροχή,
 απάνω στο πεζοδρόμιο,
 απάνω στους χαρταετούς της καρδιάς μας,
 απάνω στα υπόγεια της καρδιάς μας,
 στα σαλόνια και στις σοφίτες,
 με πέννα και με κάρβουνο,
 όλοι εμείς που γράφουμε στίχους,
 που εξακολουθούμε να τους γράφουμε στον ανοιχτό πίνα-
 κα,
 που εξακολουθούμε να τους γράφουμε στον υπαίθριο πίνα-
 κα,
 με τις κιμωλίες μας στεγνές ή βρεγμένες,
 που εξακολουθούμε να τους γράφουμε με το αίμα μας
 σε μια παντιέρα που δεν τη γνωρίσαμε ακόμα,
 σε μια παντιέρα που την ψάχνουμε ψηλαφητά μεσ' στους
 αιώνες
 σε μια παντιέρα που μας αποκρύβεται
 για να μην τελειώσει,
 που μας ξέρει κι' αποκρύβεται
 για να μην την παρατήσουμε,
 σε μια παντιέρα που δεν τη βλέπουμε
 μα σφιγγόμαστε γύρω της,
 που δεν τη βλέπουμε μα κρεμαζόμαστε απάνω της,
 που δεν ξέρουμε αν υπάρχει μα δεν το συζητάμε.
 Όλοι εμείς που γράφουμε στίχους
 μπροστά στο φεγγάρι ή στο εχτελεστικό απόσπασμα
 κι' ανακυκλώνόμαστε και δεν εκλείπουμε
 απ' τον Όμηρο ή και πιο πριν ή και πάντα
 μέχρι τον τελευταίο μας άσημο,
 όλοι εμείς - τι σύμπτωση!
 Χωρίς καμμιά προσυνεννόηση,
 χωρίς καμμιά προεπαφή!
 Τι παράξενη σύμπτωση, αδερφοί μου!

Εδώ είναι σαφές ότι ο Μόντης δεν έχει καμιά διάθεση για σαρκασμό. Νοιώθει ότι όλοι οι ποιητές συνδέονται με «μια παντιέρα», ένα δεσμό που είναι

αδιόρατος, ανεπαίσθητος, αλλά συγχρόνως άρρηκτος.

Πολλές φορές ο Μόντης αισθάνεται ότι οι στίχοι ξεφεύγουν από τον έλεγχο του και αποκτούν μια ανεξαρτησία που ο ίδιος ο ποιητής δεν είναι σε θέση να ελέγξει και συχνά γίνεται σκλάβος τους:

*Είναι κάτι στίχοι
που μας πιάνουν απ' το χέρι
μ' ένα «πάμε» και τίποτ' άλλο.
Κι' εμείς περιέργως μαζί τους κι' όπου μας βγάνει,
μαζί τους κι' ό,τι βγει.*

Η δυσκολία του ποιητή να γράφει στίχους δίνεται με το λιτό και απέριτο τρόπο έκφρασης του Μόντη στο Ποίημα «Περί στίχων».

*Κάποτε δεν κατεβαίνουν απ' τον τίτλο στο κείμενο,
κάποτε δεν ανεβαίνουν στον τίτλο.*

Ο Μόντης συχνά ειρωνεύεται τους «κατά παραγγελίαν στίχους»:

*Είν' έτοιμοι Κύριοι, οι στίχοι που παραγγέλτατε:
Τρεις μέτροι κι' ένας βαρύγλυκος.
Παρακαλώ.*

Με το ίδιο πνεύμα είναι γραμμένοι οι παρακάτω στίχοι:

*Γιατί δεν πέρασες να πάρεις τους στίχους σου,
γιατί δεν πέρασες που περιμένα;*

Για την ποίηση έχει πολλά να πει ο Κώστας Μόντης. Με τρυφερότητα απευθύνεται στην ποίηση: «Ποίηση, μικρό πουλί της ανοιξεως!». Επίσης με μια δόση ειρωνίας αλλού της λέγει: «Αν ήξερε η ζωή τι παιγνίδι της παίζεις παίζοντας!». Το ίδιο ισχύει και στο παρακάτω σύντομο ποίημα με τίτλο «Η ποίηση και τα μυστικά της»:

*Τώρα μας τα λες αυτά
που δεν έχουμε καιρό να επανορθώσουμε;
Τώρα μας τα λες αυτά που τυπωθήκαμε,
που ισχυριστήκαμε,
που μας διάβασαν;*

Σ' ένα μονόλογο, απευθυνόμενος Προς Ποίηση λέγει:

*Δεν ξέρω τι μου δίνεις και τι μου παίρνεις;
δεν ξέρω τι λογαριασμούς να κρατήσω,*

δεν ξέρω τι μερίδες ν' ανοίξω,
τι εγγραφές να κάνω,
τι χρεωπιστώσεις,
τι αντιλογισμούς.

Η ποίηση για τον Μόντη είναι μία δύναμη που δεν τιθασεύεται, δεν περιορίζεται, δεν φυλακίζεται:

Δεν κλείνεται αυτή σε συρματοπλέγματα,
δεν κλείνεται αυτή σε κλουβιά,
μπήγει τα νύχια στο λαιμό
και πνίγεται.

Όταν δεν μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα, αυτοκτονεί. Αυτή είναι η ποίηση!

Ο ποιητής εδώ «σχοινοβατεί» μεταξύ ευτυχίας και απογοήτευσης από την ποίησή του. Δεν ξέρει τι κέρδισε και τι έχασε γράφοντας στίχους. Τα ίδια συναισθήματα εκφράζει στο παρακάτω ποίημα «Ποίηση V».

Ποιός μου υποβάλλει,
ποιός μ' έπεισε
νάχω την εντύπωση
πως μ' οτιδήποτε άλλο
παν άδικα οι ώρες μου

Διαφορετική, θετική αυτή τη φορά, άποψη, εκφράζει ο Μόντης στο «Ποίηση κι άνθρωποι»:

Εν πάση περίπτωση
και μονάχα που τη γράψαμε είναι υπέρ μας,
και μονάχα που αποπειραθήκαμε να τη γράψουμε
είναι υπέρ μας.

Παίρνοντας αφορμή από την υφολογική στρουκτουραλιστική ανάλυση του ποιήματός του «Μια Λεύκα στην Κακοπετριά», από τον Γιώργο Κεχαγιόγλου, ο Μόντης με το λεπτό χιούμορ που τον χαρακτηρίζει όταν δεν χρησιμοποιεί σαρκασμό, περιγράφει:

ΤΑ «ΑΓΙΑ ΠΑΘΗ» ΤΟΥ ΣΤΙΧΟΥ

Στο Γιώργο Σαββίδη με πολλή αγάπη

Μετά τη δέουσα αξιολόγηση
και την ευρεία μας ανθολόγηση
κι' αφού παρέλθουν λίγα χρόνια ακόμα
έτοιμο πια θα παν το πτώμα

να βρουν τις ρίζες της εμπνεύσεως,
 να βρουν το μυστικό μας παραθύρι
 στου Γιώργου του Σαββίδη το εργαστήρι.
 Θ' αρχίσουν λεπτολόγες ανακρίσεις
 για κάποιες δήθεν τάδε ή τάδε παρηγήσεις.
 Θ' αρχίσουν λεκτικές παρατηρήσεις,
 διαγνώσεις κι' ακτινοσκοπήσεις
 κι' ως είν' της μόδας μας τώρα στερνά
 χρωματοσώματα θα βρουν Βυζαντινά.
 Θα βάνουν τις μακρές παραπομπές
 σαν τις νεκρώσιμες πομπές,
 αδιαμφισβήτητες, καντές
 κι' ο στίχος θα χαθεί μέσα στο πλήθος τους,
 στο επιστημονικόν αδέκαστο ήθος τους,
 ένας αυτός, χίλιες αυτές,
 κι' απλούστατος ως είναι θα διερωτάται
 πού μ' όλα αυτά, ανατόμοι του, το πάτε.

Η «νεκροτομή», θα έλεγα, των στίχων, αποτελεί κατά κάποιο τρόπο πράξη βεβήλωσης του «ιερού στίχου», όπως αφήνεται να εννοηθεί από τον τίτλο ο οποίος συμπεριλαμβάνει τις λέξεις «Άγια Πάθη».

Η υφολογική ανάλυση, την οποία χαρακτηρίσαμε ως νεκροτομή, γίνεται σ' ένα ζωντανό οργανισμό, το ποίημα, και κατά τη γνώμη πολλών, ο κατακερματισμός αυτός των στίχων συχνά καταστρέφει το ποίημα.

Μια δόση πικρίας για την «εγκατάλειψη» των Κυπρίων ποιητών της «μακρινής γωνιάς» της Ελλάδας, εκφράζει ο Μόντης στο παρακάτω ποίημα:

ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΙΗΤΕΣ

Ελάχιστοι μας διαβάζουν,
 ελάχιστοι ξέρουν τη γλώσσα μας,
 μένουμε αδικαίωτοι κι' αχειροκρότητοι
 σ' αυτή τη μακρινή γωνιά,
 όμως αντισταθμίζει που γράφουμε Ελληνικά.

Η πικρία αυτή εκφράζεται επίσης στο στίχο: «Μικρέ μακρινέ Ελληνόφωνε ποιητή!». Ίσως η πικρία αυτή να αναφέρεται και στο αναγνωστικό κοινό της Ελλάδας που δεν γνώριζε τα έργα των Κυπρίων ποιητών πριν από την σχετικά πρόσφατη αλλαγή στη διδακτέα ύλη των ανθολογιών των Λυκείων στην Ελλάδα, που τώρα συμπεριλαμβάνει και έργα Κυπρίων λογοτεχνών. Σχετικά πρόσφατο παράδειγμα του ενδιαφέροντος του ελληνικού αναγνωστικού κοινού για την κυπριακή ποίηση είναι η βράβευση του Κυριάκου Χαραλαμπίδη με το ανώτατο βραβείο ποίησης της Ελλάδος.

Σε μια ραδιοφωνική εκπομπή το 1968, ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης ρώτησε τον Κώστα Μόντη πώς αισθάνεται στον τόπο του σαν ποιητής. Η απάντηση του Μόντη:

Ζούμε, όπως ξέρετε, σ' ένα φοβερά αντιπνευματικό περιβάλλον. Πρόκειται περί πραγματικής τραγωδίας. Θά 'λεγα πως η πνευματική κίνηση είναι εν διωγμώ. Εν διωγμώ από παντού... Πώς νοιώθω μέσα σ' αυτό το περιβάλλον; Κατάθλιψη, πικρία, απογοήτευση, αποθάρρυνση, απελπισία.

Η παρουσίαση αυτή μιας πτυχής του ποιητικού έργου του Μόντη μπορεί να συνοψισθεί με ένα σχόλιο του Γ. Π. Σαββίδη που αποτελεί επιτομή της προσφοράς του Μόντη στη νεοελληνική λογοτεχνία:

Διαβάζοντας οποιοδήποτε κείμενο του Μόντη -ποιητικό ή πεζογραφικό, δηκτικό είτε τρυφερό- ανακαλύπτεις πάντα έναν ακέραιο άνθρωπο, σοφό και χαριτωμένο, ξύπνιο και πονεμένο και, μαζί, ολόκληρο τον κόσμο ο οποίος έθρεψε και θρέφει την ανθρωπιά του και την μαστοριά του.